

มะตูม

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Angle marmelos* Corr

ชื่อภาษาอังกฤษ : Bengal Quince, Bilak, Bael, Bael fruit

ชื่ออื่น ๆ : มะปิ่น (ภาคเหนือ), ตู๋, ตูม, ตุ่มตั้ง, กะทันตาเถร (ปัตตานี-ภาคใต้) บักตูม, หมากตูม (ภาคอีสาน) ตุ่มตั้ง (ล้านช้าง)

วงศ์ : RUTACEAE

ลักษณะพืช

มะตูมเป็นพืชพื้นเมืองของชาวไทย เป็นผลไม้ยืนต้น นิยมปลูกตามบ้าน เป็นพืชที่ทนต่อความแห้งแล้ง มีปลูกมากแถวภาคกลาง และภาคเหนือ

ต้น เป็นไม้ขนาดเล็ก ผลัดใบ สูง 6 - 15 ม. โคนต้นและกิ่งก้านมีหนามยาวแข็ง ๆ ทั่วไป เปลือกนอกสีเทาอมขาว มักแตกเป็นแผ่น ๆ ห้อยย้อยลง เปลือกใน สีเหลือง เรือนยอด รูปเจดีย์ต่ำหรือรูปไข่ ก่อนข้างโปร่ง กิ่งอ่อนเกลี้ยงแต่มีหนามยาว ๆ แข็ง ๆ ทั่วไป

ใบ เป็นใบประกอบ ติดเรียงสลับ ยาว 10 - 20 เซนติเมตร มีใบย่อยรูปไข่ 3 ใบ ด้านล่างมีสองใบ ขนาดเล็กอยู่ตรงข้ามกัน ส่วนใบปลายมีขนาดใหญ่ กว้าง 3 - 6 เซนติเมตร ยาว 4-12 เซนติเมตร และออกเป็นใบเดี่ยว โคนใบสอบมน ปลายใบแหลม เนื้อใบบางเกลี้ยง เส้นแขนงใบ มี 6 - 10 คู่ ปลายเส้นจรดกันก่อนถึงขอบใบ เส้นใบย่อยเห็นไม่ชัดเจน หลังใบสีเขียวเข้มเป็นมัน ท้องใบสีจาง ก้านช่อใบ ยาว 3 - 5 ซม. ผิวเกลี้ยง ใบอ่อน สีเขียวอ่อนใส ๆ ใบแก่ สีเขียวหม่น

ดอก ดอกมีขนาดเล็ก ด้านนอกสีเขียวอ่อน ด้านในสีขาวนวลมีกลิ่นหอม ออกรวมกันเป็นช่อสั้น ๆ บริเวณปุ่มปมตามกิ่ง เป็นดอกสมบูรณ์เพศ กลีบรองดอกวางแผ่เป็นรูปดาว มี 4 - 5 แฉก แหลม ๆ

กลีบดอกมี 5 กลีบ ขอบกลีบจะเกยซ้อนกันบ้าง เกสรตัวผู้มีมาก ก้านอับเกสรผู้สั้นมาก รังไข่ รูปไข่ กลีบเลี้ยง ๆ ภายในแบ่งเป็น 4 - 5 ช่องแต่ละช่องมีไข่อ่อนมาก รวม ๆ แล้ว

ผล มีลักษณะทรงรูปไข่หรือทรงรี ก่อนข้างกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 8 - 10 เซนติเมตร ยาวประมาณ 12 - 18 เซนติเมตร. เปลือกสีเขียวอ่อน และเมื่อผลแก่หรือสุกเต็มที่สีเปลือกจะเปลี่ยนเป็นสีเขียวอมเหลืองถึงเหลือง พื้นผิวเปลือกเรียบเกลี้ยง มีลักษณะหนา และแข็งมาก ภายในผลจะมีเนื้อเป็นสีส้มปนเหลือง ลักษณะนุ่ม และมียางเหนียว ๆ เมล็ดรูปทรงรี และแบน จะฝังอยู่ในเนื้อของมัน เมล็ดมีจำนวนมาก

การปลูกและการขยายพันธุ์

การขยายพันธุ์ นิยมขยายพันธุ์ด้วยการตอนกิ่ง หรือใช้เมล็ด

การเตรียมดิน มะตูม เป็นพืชที่จัดอยู่ในวงศ์เดียวกับส้ม มะกรูดและมะนาว สามารถปลูกได้ในดินทุกชนิด แต่จะเจริญเติบโตได้ดี ในดินร่วนปนทรายที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง และระบายน้ำได้ดี เป็นพรรณไม้กลางแจ้ง มีความต้องการน้ำ และความชื้นในปริมาณปานกลาง ทนแล้งได้ดี หลุมปลูกควรมีขนาด 50x50x50 เซนติเมตร ระยะห่าง 4x6 เมตร หรือ 5x5 เมตร รองก้นหลุมด้วยปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก คลุกดินกับปุ๋ยคอกเก่า หนึ่งปุ้งกี แต่หากดินอุดมสมบูรณ์อยู่แล้วก็ไม่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมี คลุกเคล้าจนเข้ากันดีจึงเกลี่ยกลับลงหลุมให้เต็ม

การปลูก ปลูกโดยนำต้นกล้าที่มีอายุไม่น้อยกว่า 8 เดือน ลงปลูก ก่อนนำลงหลุมปลูกให้ ฉีกถุงเพาะชำออก ระวังอย่าให้รากฉีกขาด เปิดปากหลุมและวางต้นกล้าลง เกลี่ยดินกลบให้เป็นหลังเต่า อัดดินพอแน่นปักหลักด้วยไม้ ผูกเชือกป้องกันลมพัดโยกแล้วจึงรดน้ำตามให้ชุ่ม ควรพรางแสงให้ต้นกล้าในระยะแรก หมั่นตัดแต่งกิ่ง เพื่อที่จะได้กิ่งที่แตกออกมาใหม่ การเก็บใบมักตัดทิ้งยอดเมื่อใบคลี่กางเต็มที่ ส่วนผลจะเก็บเกี่ยวเมื่อผลโตเต็มที่

การดูแลรักษา ใส่ปุ๋ยคอก อัตรา 1 ปุ้งกี ด้วยวิธีโรยรอบทรงพุ่ม ห่างจากโคนต้นประมาณ 1 ฟุต ช่วงต้นฤดูฝนหรือปลายฝน ตัดแต่งทรงพุ่มให้สวยงามและสมดุล ครบปีหากต้นไม่งาม ควรใส่ปุ๋ย ด้วยวิธีเจาะร่องลึก และกว้าง 2 นิ้ว เท่ากัน เป็นวงรอบทรงพุ่มห่างจากโคนต้น 1-2 ฟุต โรยปุ๋ยตามร่อง ให้เสมอกัน พร้อมกลบดิน ระยะเวลาในการออกดอกและเป็นผล ออกดอกระหว่างเดือน มีนาคม - พฤษภาคม และเป็นผลระหว่างเดือน ธันวาคม - กุมภาพันธ์

การใช้ประโยชน์

การใช้ประโยชน์ทางยา

สรรพคุณ แก้กท้องร่วงเรื้อรัง แก้โรคลำไส้ ช่วยย่อยอาหาร แก้อาการปวดศีรษะ แก้ท้องผูก ควบคุมระบบ ต่าง ๆ ของร่างกายให้ปกติ

ราก รสฝาดปร่าซ่าขึ้นเล็กน้อย แก้พิษฝี แก้พิษไข้ แก้สติเฟอล รักษาบาดแผล แก้หิดหอบไอ แก้ไข้ตัวร้อน แก้ลมอัดแน่นในอก แก้มดกัด มดขย้ำ แก้เสมหะ แก้ดี แก้ปวดหัวตาลาย แก้สะอึก แก้จุก

โรค แก้ม แก้งท้อง แก้วฝี เป็ยพังแก้ววม แก้วตั้วพยธิ แก้วตกลอหิต ขับปัสสวเว แก้วกระษัย แก้วซาง ตะกั่ว

เปล็อกตัน แก้วใช้จับสัน ขับลมในลำไส้ แก้งท้อง แก้วพยธิ แก้วบิต แก้วฝีเป็ยพัง แก้ววม แก้วตกลอหิต

เปล็อกราก แก้วใช้จับสัน ขับลมในลำไส้

แก่น แก้วท้องอืด ท้องเฟ็อ จุกเสียด

ใบ รสฝาดปร่าซ่าขึ้นมัน แก้วตาเจ็บ แก้วเยื่อตาอักเสบ แก้วหลอดลมอักเสบ แก้วหวัด แก้วเลือด เป็นพิษ แก้วไข้ แก้วหืด แก้วเสมหะเหนียว แก้ววม แก้งท้อง แก้วฝีเป็ยพัง แก้วตั้วพยธิ แก้วตกลอหิต แก้วเสมหะ แก้วมูกเลือด แก้วกระหายน้ำ ใช้เป็นยาบำรุงธาตุ ทำให้เจริญอาหาร และเป็นยาแก้โรคลำไส้ ใบอ่อนยังใช้รับประทานเป็นอาหารได้อีกด้วย ใบสดคั้นเอาน้ำแก้หวัด หลอดลมอักเสบ ตาอักเสบ

ดอก แก้งท้อง แก้วฝีเป็ยพัง แก้ววม แก้วตั้วพยธิ แก้วตกลอหิต

ผล ใช้ทั้งผลสุก และดิบ เป็นยาบำรุงธาตุ เจริญอาหาร แก้วบิต แก้วร้อนใน ช่วยขับผายลม แก้วโรคลำไส้เรื้อรังในเด็ก ช่วยย่อยอาหาร เป็นยาระบาย แก้วลม ขับหนอง แก้วสะอึก แก้วกระหายน้ำ ขับผายลม ขับเสมหะ แก้วลมเสียดแทงในท้อง แก้วท้องเดิน ชูกำลัง บำรุงธาตุไฟ แก้วมูกเลือด แก้วธาตุพิการ เป็นยาอายุวัฒนะ รักษาโรคกระเพาะ แก้วโรคลำไส้ แก้วน้ำเหลืองเสียด แก้วดับโตดับดับ คุมกำเนิด สมานแผล แก้วใช้ตรีโทษ แก้วฝีเป็ยพัง แก้ววม แก้วตั้วพยธิ แก้วตกลอหิต โดยใช้ดังนี้

1. ผลอ่อน รสฝาดร้อนปร่าซ่าขึ้น หั่นตากแดดให้แห้งแล้วย่างไฟเอามาต้มดื่ม อัตราส่วน น้ำ 20 ลิตร/มะตูม 1 กิโลกรัม หรือบดให้เป็นผงชงกับน้ำดื่ม แก้วธาตุพิการ แก้วท้องเสียด แก้วบิต แก้วโรคกระเพาะอาหาร เจริญอาหาร ขับผายลม บำรุงกำลัง

2. ผลแก่ รสฝาดหวาน ทูบให้แตกต้มใส่น้ำตาลทรายแดง เรียกว่า น้ำอัฐบาล ดื่มแก้ เสมหะและลม บำรุงธาตุไฟ ช่วยย่อยอาหาร

3. ผลสุก รสหวานเย็น ต้มดื่มหรือเอาน้ำรับประทาน แก้วลมเสียดแทงในท้อง แก้วมูกเลือด บำรุงธาตุไฟ ช่วยย่อยอาหาร

4. ผลมะตูม نیم รสฝาดหวาน ยาอายุวัฒนะ ขับผายลม เจริญอาหาร บำรุงกำลัง

หนาม แก้วพิษฝีต่าง ๆ แก้วไข้ ลดความร้อน แก้วไข้พิษ แก้วไข้กาฬ

การใช้ประโยชน์อื่นๆ

เป็นไม้สิริมงคล ใช้ใบมะตูมในพิธีต่างๆ โดยเฉพาะพิธีพราหมณ์ จะใช้ใบมะตูมทัดหู ในพิธีอภิเษกสมรส สมรสพระราชทาน ในพิธีราชาภิเษก ใช้สำหรับประพรมน้ำมนต์ด้วย ถิ่นที่อยู่ มะตูมเป็นพรรณไม้พื้นเมืองของประเทศอินเดีย ศรีลังกา และประเทศออสเตรเลีย

เนื้อไม้ นำมาแปรรูป ทำอุปกรณ์การขนส่งผลผลิตทางการเกษตร เช่น ทำตัวเกวียน เลาเกวียน คือทำลูกหีบใช้ในพิธีกรรมการตาย เกี่ยวกับเครื่องความงามเช่น หวี หวีเสนียด และทำเครื่องดนตรี

ทำสีย้อม ส่วนที่ใช้คือเปลือกผลดิบ ๆ จะให้สีย้อมสีเหลืองเหมาะกับการย้อมฝ้าย เป็นไม้ประดับ ความน่าสนใจของไม้ต้นนี้ คือรูปทรงต้นเป็นรูปเจดีย์ต่ำ เรือนยอดโปร่ง ใบอ่อนสีเขียวสวยงามประกอบด้วยผลมีจุดน่าสนใจ ขนาดไม่ใหญ่นักใช้พื้นที่ในการปลูกแคบ ๆ ก็ได้ เป็นต้นไม้ที่มีดอกไม้เด่นแม้จะมีกลิ่นหอมอ่อน ๆ มักปลูกตามวัด

เป็นพืชอาหาร มีส่วนที่ใช้เป็นอาหาร

สารสำคัญ

สารที่มีลักษณะเป็นเมือกในมะตูม ได้แก่ บูซิเล็ก เพ็กติน น้ำมันหอมระเหยและสารแทนนิน ซึ่งทำให้มะตูมมีสรรพคุณรักษาอาการท้องเสีย และโรคในลำไส้บางชนิด ซึ่งเพ็กตินจะไปรวมกับทอกซิน ของเชื้อโรคที่อยู่ในลำไส้ ทำให้อาการท้องเสียดีขึ้น

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา

ด้านเชื้อแบคทีเรีย ด้านเชื้อรา ด้านยีสต์ ด้านไวรัส ด้านเชื้อมาลาเรีย ฆ่าไส้เดือน ฆ่าพยาธิ ฆ่าแมลง ยับยั้งการหดเกร็งของลำไส้ ยับยั้งการเคลื่อนไหวของลำไส้ คลายกล้ามเนื้อเรียบ ด้านฮีสตามีน ลดระดับน้ำตาลในเลือด ยับยั้งระดับน้ำตาลในเลือด เพิ่มระดับ อินซูลิน (Insulin) ลดระดับไขมันในเลือด ลดความดันโลหิต ลดการอักเสบ รักษาแผลในกระเพาะอาหาร เป็นพืชต่อปลา เร่งการสมานแผล ลดอัตราการเต้นของหัวใจ

การตลาด

- มะตูมเป็นสมุนไพรที่มีการส่งออกในรูปแบบวัตถุดิบจำนวนมาก และเป็นที่ต้องการของตลาด ปัจจุบันมะตูมมีในธรรมชาติจำนวนน้อยลงมาก และเริ่มขาดแคลน ควรที่จะมีการขยายการปลูกเชิงการค้าหรือเป็นพืชหลังบ้าน

- ผลิตภัณฑ์มะตูมที่นิยม ได้แก่ เครื่องดื่ม น้ำมะตูมบรรจุขวด ชาชงมะตูม มะตูมผง ตำรายา